

с. Хижки (*Хресто-Воздвиженська церква*): священник Федір Кучеровський

с. Чепліївка (*Успенська церква*): священник Флор Барзаковський

с. Шаболтасівка (*Покровська церква*): священник Георгій Діаконов, син дяка Тимофій Лисунов призначений пономарем [1].

ПОСИЛАННЯ

1. Черниговские епархиальные известия. – 1861. – № 1–24. – Часть официальная.

Блакитний М.М. Списки церковных служителей Глуховского, Конотопского и Кролевецкого уездов Черниговской губернии на 1861 г. (материалы журнала «Черниговские епархиальные известия»)

В статье опубликованы списки церковных служителей Глуховского, Конотопского и Кролевецкого уездов Черниговской губернии за 1861 г., которые были составлены на основе публикаций в журнале «Черниговские епархиальные известия».

Ключевые слова: Черниговская епархия, «Черниговские епархиальные известия», священник.

Blakytny M.M. Lists of church ministers of Hlukhiv, Krolevets and Konotop county of Chernihiv province in 1861 (journal materials of «Chernihiv diocesan news»)

In the article published lists of church workers of Hlukhiv, Krolevets and Konotop county of Chernihiv province for 1861, which were compiled on the basis of publications in «Chernihiv diocesan news».

Key words: Cherniivv diocese, «Chernihiv diocesan news», the priest.

28.02.2017 р.

J

УДК 930.1:908(051):244 «18/193»

В.М. Орлов

ВІДРОДЖЕНЕ ВИДАННЯ «КРАЄЗНАВСТВО» ЯК ІСТОРІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ УПРОДОВЖ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ. У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛІСТИЧНИХ СТУДІЙ

Стаття присвячена аналізу наукових публікацій, розміщених у відродженому виданні «Краєзнавство». Наголошено на важливості цього часопису для дослідження історії релігії та церкви в Україні ХІХ – першої третини ХХ ст. Охарактеризовано тематику наукових розвідок, які були опубліковані у журналі «Краєзнавство» упродовж 1993–2016 рр.

Ключові слова: журнал «Краєзнавство», історична регіоналістика, історіографічне джерело, історія релігії та церкви в Україні.

Починаючи з квітня 1927 р. видання «Краєзнавство» було флагоманом у дослідженні широкого діапазону історико-краєзнавчих проблем. До цього переліку була додана тематика вітчизняної історії релігії і церкви на українських землях. Незважаючи на те, що часопис існував неповні три роки й було опубліковано 11 номерів, однак, він значно вплинув на сприйняття історичного краєзнавства не як аматорства та вияву публіцистичного жанру, а саме наукової дисципліни, став першим видан-

ням, навколо якого консолідувалися широкі кола українських істориків та краєзнавців.

Відновлене у 1993 р., за сприяння Всеукраїнської спілки краєзнавців, видання «Краєзнавство», яке спочатку носило науково-популярну, публіцистичну спрямованість, відображало на власних сторінках й історико-релігійну тематику. Упродовж першого десятиліття ХХІ ст. значно активізувалося вивчення історії релігійних об'єднань в Україні періоду ХІХ – початку ХХ ст. у регіональному контексті, що потребує історіографічного узагальнення наукових праць з історії релігії та церкви в Україні і є актуальним та своєчасним.

Метою статті є аналіз публікацій, розміщених у науковому і науково-популярному журналі «Краєзнавство», як історіографічного джерела зі студіювання історії релігії та церкви в Україні ХІХ – першої третини ХХ ст. у регіоналістичному вимірі.

У сучасній українській історіографії історії релігії та церкви в Україні ХІХ – початку ХХ ст. одним із перших досліджень, яке підсумовує значення видання «Краєзнавство» для вітчизняної історичної регіоналістики, є академічна публікація В. Савчука [1]. Її цінністю є наявна характеристика двох етапів фундації журналу, а також зазначення ролі відродженого у 1993 р. часопису та його наукової ваги в становленні українського історичного краєзнавства у часи незалежності України, а саме 1993–2002 рр. Цей період відзначений накопиченням критичної маси історичних джерел, всебічним аналізом раніше не досліджуваних документів з історії релігії і церкви в Україні, методологічною переорієнтацією, відходом від радянських ідеологічних стереотипів щодо релігії в історичній науці.

Перший етап існування часопису «Краєзнавство» упродовж 1927–1930 рр. відображено у статті О. Кошаби [2]. Однак, незважаючи на цінність запропонованих узагальнень, у публікації не акцентовано належної уваги на дослідженні проблематики історико-конфесійного плану.

Упродовж 1993–2016 рр., за авторськими підрахунками, у 36-ти номерах відродженого видання «Краєзнавство» було опубліковано 24 статті та інформація про проведення наукової конференції щодо історії релігії та церкви в Україні ХІХ – першої третини ХХ ст. До загального переліку авторів, які були задіяні у дослідженні історії релігійних громад на українських етнічних землях упродовж зазначеного періоду, належать І. Баляс [3], Ю. Волошин [4], Н. Діанова [5; 6], О. Жам [7; 8], А. Зінченко та О. Петренко [9], В. Каліновський [10–12], А. Кирилюк [13], Д. Кудінов [14], Л. Місінкевич [15], А. Непомнящий [16], О. Нестуля [17], В. Пашенко і Р. Сігарчук [18], Н. Пилипенко й Л. Посохова [19], Ю. Селевич [20–22], І. Старенький [23], С. Таранець [24; 25], О. Тригуб [26], Л. Хрящевська [27].

Потребує дослідження тематична спрямованість академічних студій. Зокрема, за територіальним критерієм можна простежити популярність наукового пошуку історії релігійних об'єднань на українських теренах у

контексті кримознавчих досліджень, вивчення релігійного фактору півдня України (загальна чисельність – 6 статей). Дослідження історичної ретроспективи релігійних громад Правобережжя (Поділля, Волинь) упродовж XIX – першої третини XX ст. також знайшло своє відображення у відновленому виданні «Краєзнавство». Наразі вітчизняні волинознавчі історико-релігійні студії репрезентовані трьома публікаціями, дослідження релігійної історії Поділля – двома.

Наявні публікації, які характеризують функціонування релігійних громад в локальному вимірі, зокрема, присвячені розвитку конфесій упродовж XIX – першої третини XX ст. на теренах Полтавщини, Харківщини, а також давнього українського етнографічного регіону – Стародубщини [18; 19; 25]. Поодинокі статті історико-урбаністичного спрямування ілюструють становлення релігійних об'єднань у містах Балті, Бериславі та у поселеннях Сумського повіту [6; 14; 24].

Паралельно із локаційним чинником важливе місце у дослідженнях публікацій журналу «Краєзнавство» новітнього періоду займає конфесійний фактор (див. табл. 1).

Табл. 1. Конфесійний вимір публікації часопису «Краєзнавство» (1993–2016 рр.)

Православ'я	Католицизм	Старообрядництво	Протестантизм	Загальна характеристика релігійних громад
10	2	3	2	7

Аналіз наявних видань, присвячених історико-релігійному аспекту, чітко засвідчує відносно домінування православної тематики, досліджень історії православних громад на українських етнічних землях у зазначений період, історичної біографістики діячів православної церкви тощо (загальна кількість – 10). Загально-релігійний контекст, релігійна політика, особливості комунікації між органами державної влади та церковними інституціями відзеркалено у 7 публікаціях. Авторів цікавили значно менше проблематика старообрядництва (3 статті) та історія католицьких та протестантських громад (по 2 публікації).

Варто наголосити на активному процесі накопичення науково-історичних джерел щодо розвитку релігійних громад на українських етнічних землях XIX – початку XX ст.

Першою публікацією щодо релігійної тематики у журналі «Краєзнавство» була стаття на той час кандидата, зараз доктора історичних наук, професора О. Нестулі, у котрій проаналізована проблема взаємодії церковних інституцій з органами державної влади України. Особливості державно-релігійних відносин в українських губерніях під час Першої світової війни було проілюстровано архівними джерелами. Автор чи не вперше у сучасній українській історіографії історії релігії та церкви в Україні зазначеного періоду висвітлив процес вивезення церковних цінностей з території окремих повітів Волині упродовж 1915 р.

Здійснений аналіз цього процесу з акцентацією на відсутності чітко скоординованої системи у реалізації зазначених вище дій [17, с. 14–15], розглянуто політику органів державної влади в радянській Україні щодо релігійних об'єднань початку 1920-х рр. та визначено їх антирелігійну спрямованість [17, с. 15]. Одним із перших у вітчизняній історичній науці О. Нестулею здійснено поділ періоду 1920-х рр. на два хронологічні відрізки діяльності релігійних організацій. Так, істориком наголошено, що починаючи з другої половини 1920-х рр. радянська влада і релігійні інституції остаточно перетворюються на антагоністів [17, с. 16]. Через розгляд взаємовідносин органів державної влади в Україні упродовж 1920–1930-х рр. визначено долю старовинних церковних дзвонів. Зазначена проблематика є лейтмотивом цієї статті. Де-факто, це перша публікація в сучасному українському історіописанні історії релігії та церкви в Україні періоду XIX – початку XX ст., яка узагальнено відображає дихотомію та неоднозначність у реалізації політики органів радянської влади щодо церкви: від прагнення збереження церковних цінностей (наприклад, дзвонів) до утилізації та абсолютного знищення церковного майна в радянській Україні міжвоєнного періоду [17, с. 17–18]. Дослідник активно використовував краєзнавчий матеріал та співвідносив особливості взаємовідносин органів державної влади і церкви різних адміністративно-територіальних одиниць України.

Через сім років після публікації О. Нестулі у статті представників полтавської школи істориків релігії та церкви в Україні В. Пашенка та Р. Сітарчука було продовжено дослідження релігійної політики 1920–1930-х рр. щодо громад баптистів та євангельських християн на теренах Полтавщини, що значно розширило тематичний спектр науково-історичних праць [18].

Нове десятиліття XXI ст. ознаменувалося появою сучасних фундаментальних публікацій І. Баляса, Н. Діанової, А. Зінченка та О. Петренка, В. Каліновського, А. Кирилюк, Д. Кудінова, А. Непомняшого, Ю. Селевич, І. Старенького, С. Таранця, О. Тригуба, які стосувалися нових тем та пересмислювали напрацювання попереднього періоду. Починаючи з 2010 р. відбувається як чисельне, так і якісне зростання академічних досліджень з історії релігії і церкви на українських теренах упродовж XIX – першої третини XX ст., авторами яких були фахові історики. Упродовж останнього періоду можемо простежити різнопланове тематичне розмаїття наукових досліджень з історії релігійних громад в Україні визначеного періоду, опублікованих у виданні. Зокрема, аналізувалася проблема функціонування греко-католицьких громад, протестантських церковних інституцій, розглядалися деякі аспекти з історії повсякдення православного духовенства, проблеми економічного функціонування релігійних громад, конфесійної конфліктології, тобто ті теми, які раніше вважалися менш актуальними і навіть маргінальними. Найбільш продуктивним у студіюванні історії релігійних громад в Україні зазначеного пе-

рiоду був 2011 р. Цьому сприяла поява у 2010 р. у часописі «Країзнавство» окремого підрозділу «Церковно-історичне краєзнавство: витоки та сучасний дискурс», публікації котрого присвячені широкому спектру історії релігійних груп і церковних інституцій в Україні.

Таким чином, відродження академічного часопису «Краєзнавство» у перші роки української незалежності мало важливе значення для становлення вітчизняної історичної регіоналістики. Видання «Краєзнавство», окрім історико-краєзнавчих питань, висвітлює проблеми з історії релігії та церкви на українських етнічних землях у XIX – першій третині XX ст. З 1993 р., відчутним є значне коригування як кількісного, так і якісного показників академічних праць із зазначеної проблематики. Характерним також є методологічне та тематичне розмаїття науково-історичних публікацій, уміщених у виданні.

ПОСИЛАННЯ

1. Савчук В.О. Журнал «Краєзнавство» як феномен краєзнавчого руху в Україні / В.О. Савчук // Краєзнавство: науковий журнал. – 2002. – № 1–4. – С. 25–26.
2. Кошаба О. Часопис «Краєзнавство» як популяризатор краєзнавчого руху в Україні (1927–1930 рр.) / О. Кошаба // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2012. – № 79 (2). – С. 22–27.
3. Баляс І. Вплив греко-католицького духовенства на суспільно-політичне життя Волинської губернії в другій третині XIX ст. / І. Баляс // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2013. – № 85 (4). – С. 139–142.
4. Волошин Ю. Російські старообрядці на території Волинської губернії у дореформений період / Ю. Волошин // Краєзнавство: науковий журнал. – 2000. – № 1–2. – С. 168–173.
5. Діанова Н. Наративні джерела про діяльність Херсонського архієпископа Інокентія (Борисова) / Н. Діанова // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2014. – № 86 (1). – С. 107–112.
6. Діанова Н. Херсонська єпархія наприкінці XIX ст. (на матеріалах міста Берислава) / Н. Діанова // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2010. – № 72 (3). – С. 142–146.
7. Жам О. Монастирські млинарські заклади Правобережної України XIX ст. / О. Жам // Краєзнавство: науковий журнал. – 2002. – № 1–4 (46–49). – С. 80–83.
8. Жам О. IV–ті Єфремівські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.)», присвячені 1025-літтю хрещення Русі / О. Жам, Н. Ткаченко // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2013. – № 84 (3). – С. 195–198.
9. Зінченко А. Документи з історії парафіяльного церковного землеволодіння на Брацлавщині кінця XVIII – першої чверті XIX століть (на матеріалах села Парпурівці Вінницького повіту) (Вступна стаття і публікація А. Зінченка, О. Петренка) / А. Зінченко, О. Петренко // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2016. – № 96–97 (3–4). – С. 95–119.
10. Каліновський В. До історії церковного пам'яткознавства в Криму (друга половина XIX – початок XX ст.) / В. Каліновський // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2011. – № 74 (1). – С. 91–96.
11. Каліновський В. Краєзнавча робота в духовно-навчальних закладах Таврійської єпархії (друга половина XIX – початок XX ст.) / В. Каліновський // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2011. – № 76 (3). – С. 40–44.
12. Каліновський В. Монастирі Криму в студії духівництва Таврійської єпархії (XIX – перша чверть XX ст.) / В. Каліновський // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2010. – № 70–71 (1–2). – С. 143–148.
13. Кирилюк А. Скорочення мережі римо-католицьких монастирів у Волинській губернії у XIX ст.: причини та наслідки / А. Кирилюк // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2015. – № 92–93 (3–4). – С. 135–138.
14. Кудінов Д. Конфесійний конфлікт в Сумському повіті наприкінці XIX – на початку XX ст. / Д. Кудінов // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2011. – № 2. – С. 170–181.
15. Місінкевич Л. Л. Реалізація державної політики щодо релігії та віруючих на Поділлі в 20–30-ті рр. XX ст. / Л. Л. Місінкевич // Краєзнавство: науковий журнал. – 2003. – № 1–4. – С. 94–97.
16. Непомнящий А. Церковне кримознавство: нові грані актуальної теми / А. Непомнящий, В. Каліновський // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2012. – № 4. – С. 51–58.
17. Нестуля О. Хрипкий віддзвін «Великого перелому» / О. Нестуля // Краєзнавство: науково-популярний журнал. – 1993. – № 1 (27). – С. 13–18.
18. Пашенко В. Деякі аспекти державно-церковних відносин у 20–30-ті роки (на прикладі громад баптистів та євангельських християн Полтавщини) / В. Пашенко, Р. Сітарчук // Краєзнавство: науковий журнал. – 2000. – № 1–2. – С. 228–233.
19. Пилипенко Н. Г. Сім'я парафіяльного священика Харківської єпархії XIX ст. / Н. Г. Пилипенко, Л. Ю. Посохова // Краєзнавство: науковий журнал. – 2005. – № 1–4. – С. 146–150.
20. Селевич Ю. Діловодство Харківської Духовної консисторії: документообіг, розвиток формулярів документів, особливості церковного справочинства / Ю. Селевич // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2011. – № 74 (1). – С. 81–90.
21. Селевич Ю. Л. До історії церковних покарань: використання епитимій в практиці церковного суду / Ю. Л. Селевич // Краєзнавство: науковий журнал. – 2006. – № 1–4. – С. 141–143.
22. Селевич Ю. Участь Харківської Духовної консисторії у вирішенні конфліктів серед духовенства та прочан в XIX – на початку XX ст. / Ю. Селевич // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2011. – № 77 (4). – С. 144–149.
23. Старенький І. Діяльність подільського духовенства зі збереження архівної спадщини на території Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст. / І. Старенький // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2013. – № 82 (1). – С. 95–102.
24. Таранець С. Балта старообрядська / С. Таранець // Краєзнавство: науковий журнал. – 2001. – № 1–4. – С. 187–190.
25. Таранець С. Стародубщина як один з провідних духовних центрів старообрядців у другій половині XVIII – на початку XX ст. / С. Таранець // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2013. – № 83 (2). – С. 135–138.
26. Тригуб О. Монастирі Південної України у господарсько-економічному житті краю (кінець XVIII – початок XX ст.) / О. Тригуб // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2015. – № 90–91 (1–2). – С. 178–183.
27. Хрящевська Л. Переселення менонітів у південні райони України / Л. Хрящевська // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: Національна спілка краєзнавців України, 2009. – № 66–67 (1–2). – С. 204–209.

Орлов В.Н. Возрожденное издание «Краеведение» как историографический источник по истории религии и церкви в Украине на протяжении XIX – первой трети XX вв. в контексте регионалистических студий

Статья посвящена анализу научных публикаций в возрожденном издании «Краеведение». Подчеркнута важность этого журнала для исследования истории религии и церкви в Украине XIX – первой трети XX вв. Охарактеризовано тематику научных исследований, которые были опубликованы в журнале «Краеведение» на протяжении 1993–2016 гг.

Ключевые слова: журнал «Краеведение», историческая регионалистика, историографический источник, история религии и церкви в Украине.

Orlov V.M. The renewed edition of «Local studies» as a historiographical source for the history of the religion and church in Ukraine of the 19th and of the first third of the 20th century in the context of regionalist studios

The article analyzes the scientific publications placed in the revived of the publication of «Local studies». This journal is important for the study of history of the religion and church in Ukraine of the 19th and the first third of the 20th century. Characterized by themes of scientific research, that have been published in the journal «Local studies» during 1993 – 2016 years.

Key words: magazine «Local studies», historical regional studies, historiographical source, the history of the religion and church in Ukraine.

25.01.2017 р.

j